

УДК 821.161.2:305“312”

В. І. ДМИТРЕНКО

м. Кривий Ріг
ua1688219@ukr.net

ГАСТРОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС СУЧАСНОЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ

У публікації основна увага сфокусована на гастрономічному дискурсі сучасної української жіночої прози. У такому ракурсі розглядаються окремі твори Т. Белімової, Н. Гербіш, М. Матіос, С. Пиркало, Ю. Смалъ, для яких він став смислопороджувальним чинником, сформувавши образний, композиційний і власне змістовий вектор. Гастрономічний дискурс об'єднав розрізнені семантичні й концептуальні простори, актуалізував приховані текстові смисли, надав окремим текстам національної специфіки, актуалізувавши складні проблеми сучасності.

Ключові слова: гастрономічний дискурс, смакова домінанта.

Споживання можна вважати лейтмотивом і імперативом повсякденного життя, а їжа є однією з фундаментальних людських потреб. Тілесна зумовленість людини провокує уявлення про світ через контактні відчуття, до яких належить смак. У зв'язку з цим їжа в сучасному соціумі посідає важливе місце, а пов'язані з нею фізіологічні, економічні, культурні процеси і явища складаються у своєрідну нероздільну метафору усвідомлення-освоєння світу. Активне зацікавлення кухнями народів світу, яке спостерігається на сучасному етапі (поява закладів, що пропонують українцям скуштувати страви різних кухонь світу і под.), можна кваліфікувати як своєрідну свободу вибору після відкриття «залізної завіси», а різку зміну смакових уподобань певного відсотка українців – як прагнення в такий спосіб бути долученим до Іншого. Масовий інтерес до гастрономічного дискурсу після подолання кризи 1990-х спричинив появу численних телепроектів типу «Смак», «Майстер Шеф», «Картата потата», «Смачна країна», «Звана вечерея» та ін., видання кулінарної періодики, написання кулінарної прози зірками (Борис Бурда, Юлія Висоцька, Ірина Хакамада та ін.) і т. ін. У художній літературі також з'явився новий прозовий жанр, для якого їжа або певні страви стали текстотворчими. Його корпус доволі значний й провокує вивчення його специфіки. Юлія Лимар у передмові до «кулінарної книги» Світлани Пиркало «Кухня егоїста» виголосила своєрідний імператив: «...ми – нація, котра

пропустить все це (страви – В. Д.) крізь шлунок... Нас можна завойовувати... нас не можна тільки з'їсти. Бо коли ми їмо – ми не переможемо. Ми їмо – отже ми думаємо» [4, 3], розкривши таким чином таємницю активної появи літературних «кулінарних» шедеврів.

Інтерес до гастрономічного (кулінарного, глютонічного та ін.) дискурсу в Україні у фокусі літературознавства, як і загалом у науковому світі, виявився порівняно нещодавно, хоча вже склався досить солідний корпус досліджень із цієї проблеми. Так, у Бердянському державному педагогічному університеті у 2011 р. була проведена Міжнародна наукова конференція «Крихти буття: література і практики повсякдення», де на обговорення виносилась тема літературно-кулінарного дискурсу. Образи їжі і кухні в літературі обговорювався в Київському національному лінгвістичному університеті на Міжнародній науковій конференції «Смак літератури / література смаків» (2012). 2014 р. вийшла монографія С. І. Ковпик «Поетика густативів (на матеріалі української прози XIX століття)», С. О. Філоненко акцентувала увагу на новому жанрі масової літератури «кулінарна проза», зупинившись на творах Марії Матіос і Світлани Пиркало, але в більш широкому контексті гастрономічний дискурс сучасної української жіночої прози літературознавцями не розглядався.

Мета нашої публікації – аналіз творів сучасної жіночої прози щодо специфіки репрезентації в ній гастрономічного дискурсу. Мета

зумовлює такі завдання: виділити твори сучасної літератури, написані жінками, які більшою або меншою мірою дотичні до гастрономічного дискурсу; визначити складові гастрономічного дискурсу в їх творах, з'ясувати його змістотворче, формотворче й ідейне значення.

Гастрономічний дискурс сучасної української жіночої прози презентований своєрідним кулінарним есеєм Світлани Пиркало «Кухня егоїста» (2007), «Фуршетом від Марії Матіос» (2003) (більш пізніше, доповнене видання – «Кулінарні фіглі» (2009)) Марії Матіос, порівняно новими є збірки з серії «теплі історії» Надійки Гербіш «Теплі історії до кави» (2012) і «Теплі історії до шоколаду» (2013), Юлії Смаль «Теплі історії з корицею» (2015), Тетяни Белімової «Трояндовий джем» (2015). Можна також назвати твори, в яких їжа стала своєрідною метафорою сприйняття світу – «Вересові меди» Надії Гуменюк (2015), «На запах м'яса» Люко Дашвар (2015) та ін. Більшість сучасних дослідників визначають гастрономічний дискурс як «формування істивних уподобань користувача, так і культурних домінант (столовий етикет, правила поведінки за столом і т.п.), пов'язаних з підтримкою життя завдяки вживанню їжі» [1, 151]. У складі гастрономічного дискурсу варто виділити навчання, тобто передачу досвіду в приготуванні їжі, знайомство з кулінарними традиціями інших народів, оцінку рецептів на базі свого досвіду, оточення суб'єкта гастрономічного дискурсу під час уживання їжі тощо.

Основними особливостями гастрономічного дискурсу вважаємо його національно-специфічну й особистісну спрямованість. Він містить такі фактори як знаки національної культури, гендерні, соціальні характеристики. Якість, асортимент продуктів відрізняється в різних етносів, а мистецтво виготовлення й поїдання їжі є найдавнішою галуззю людської діяльності, у якій виявляються національно-специфічні, соціально-специфічні і економічно-специфічні етичні й естетичні норми поведінки. К. Леві-Стросс у праці «Міфологія. Сире й приготоване» приділив чимало уваги розрізненню сирої й вареної їжі, наголосивши на тому, що варена їжа – це ознака культури, а, отже, гастрономічна традиція визначає рі-

вень розвитку народу, його місце в культурній ієрархії. Поява доволі значної кількості книг із домінуванням національного гастрономічного дискурсу з європейським присмаком говорить про позитивні зміни у свідомості українців.

Гастрономічний дискурс став жанротворчим, об'єднавши різні тексти в єдиний текст у всіх сучасних письменниць зазначеної проблематики. Можна говорити про те, що через істивні уподобання й особливості приготування, презентації і вживання розкриваються морально-етичні проблеми. Світлана Пиркало наголошує, що земля «стоїть на людях, які люблять усмак попоїсти й випити і шанують добру розмову» [4, 5]. У «кулінарних» творах Марії Матіос і Світлани Пиркало репрезентована чітка національна специфіка. Кулінарне й національне для них є нероздільним. Перша позиціонує себе як сільську пліткарку, твір другої має публіцистичний присмак, про це свідчить уже й саме походження твору з текстів із щотижневої колонки в інтернет-газеті «Главред». Хоча сама Світлана Пиркало в передмові говорить, що колонка складалася з кухонних балачок про все на світі, тобто також позиціонує себе як своєрідну, але вже міську пліткарку. Проте в «Кухні егоїста» досить гостро порушені доволі складні проблеми сучасних українців, які, доводить авторка, пов'язані саме з їжею. Так, основний висновок її твору не потребує коментарів: «більшість суспільно-політичних проблем сьогодення можна простежити саме до голоду, до часів, коли разом із голодними памороками в тіла українців – різного етнічного походження – всотувалося рабство».

У «теплих історіях» Надійки Гербіш національне не є настільки яскравою домінантою, однак настрої невеличких позитивних замальовок авторки налаштовує на кращі українські традиції патріархального життя з нормальними стосунками чоловіка і жінки, без надзвичайної кількості, у більшості випадків, надуманих перешкод на шляху до родинного затишку. Засновники «серії теплих історій» зазначають, що всі вони об'єднані загальним позитивним настроєм, що це твори найдобриших у світі авторів, що включають історії про звичайні життєві події, часто поєднані смако-

вою домінантою. Так, наприклад, читачі у відгуках до «Теплих історій з корицею» Юлії Смаль наголошували на бажанні терміново купити кави з корицею, щоб насолодитись принадами життя так, як робить це героїня й оповідачка історій з присмаком кориці.

Юлія Смаль у «Теплих історіях з корицею» репрезентує історію про щастя жінки. Головна героїня – молода жінка, яка ніжно кохає свого чоловіка, виховує дітей, пече яблука з корицею, піци та лазаньї, облаштовує свій дім, готується до Різдва й святкує його з рідними, вирушаючи в мандрівку. Жінка-матір, жінка-коханка, жінка-господиня. Й у всіх цих іпостасях вона не губить неповторної жіночості, привабливості. Тут, перш за все, – оспівування жіночої краси внутрішньої. І ця краса – як центр усесвіту, звідки все виходить, і довкола все обертається, а головне – вона КОХАНА.

У Марії Матіос рецепти приготування страв і сервірування столу перемежовані порадами улаштування родинного життя, «зорієнтовані передусім на розвиток мотиву – шлях до серця чоловіка через його шлунок, закоріненого в традиційній цінності родинного співжиття, та асоціативно екстрапольованого на відому тезу: призначення жінки – кухня» [3, 56]. Гастрономічний дискурс її твору завдяки текстам кулінарних рецептів включає не тільки інформацію про те, як приготувати ту чи іншу страву, але й про суспільні й статеві стосунки, відбиваючи в такий спосіб не тільки основні етапи розвитку цих стосунків, а й самого суспільства. Сюжетне розгортання мотиву стосунків чоловіка і жінки, що закінчуються шлюбом, простежується навіть у назвах страв (обід «Вражена Амуром», «Кучерявий Амур», «Жіноча голова в кущах шипшини»). Цікаво, що рецептура страв із доволі екзотичними назвами цілком реальна (на це вказує у передмові авторка), а самі страви чітко окреслюють особливості гуцульської кухні («Гердан», «Гуцульські постолі», «Гуцульська писанка»); авторка пропонує зануритись «у пахощі специфічних гуцульських страв», але перед цим скуштувати «чару гуцульської мови, гумору й дотепності». Апофеозом звучать останні рядки твору, що стали своєрідною візитівкою письменниці: «...не забувайте: життя коротке, нація вічна, а я ща-

слива – отут і вже» [2, 333]. Вони дещо змінили місце й формулювання в наступному виданні («Умійте бути щасливою «отут і вже», бо життя на правду коротке, хоч нація й вічна»), але це не змінило їх вагомості у творі.

У Світлани Пиркало роки української незалежності визначаються їжею, яку вона собі могла дозволити в певні роки. Ураховуючи, що кожен новий рік Незалежності приносив їй нові й нові смакові можливості, авторка робить висновок про значне покращення й перспективи матеріального розвитку українців, а отже, і про правильний шлях держави. Світлана Пиркало доволі вдало перемежовує документальне й суто белетристичне. Жанр збірки визначений авторкою як збірка есеїв про кухню, ментальність і подорожі. Як і в Марії Матіос, поруч із рецептами, вміщені різні історії, не завжди пов'язані зі стравою, що готується. За жанром ці історії більш неоднорідні, ніж у Марії Матіос. Це і анекдоти, й історичні екскурси, і вставні новели, і «політичні сни» Януковича й Тимошенка та ін. Вона вдало помітила консервативність радянської кухні в прихильності до страв, де всі продукти перемішані (борщ, олів'є, котлети, торт «Наполеон») і не мають окремого смаку, як і люди, що на той час мали бути «коліщатком і гвинтиком одного єдиного механізму...». С. Філоненко зазначає, що «Кухня егоїста» має присмак актуальної політики «Бульйонний Ленін», «Дикий кабан як чинник незалежності Корсики» «Янукович і капуста», «М'ясиста політика» «Іскристий смак незалежності», а її авторка «дошукується причин теперішньої ганебної поведінки «вождів» і ганебної пасивності співвітчизників у давніх національних комплексах» [5, 146]. Тому Світлана Пиркало традиційним радянським стравам, які багато в чому формували й радянську людину, пропонує «погляд на світ через тертушку для пармезану» [4, 6], що кардинально змінює світосприйняття як самого життя, так і себе в ньому.

Героїні Надійки Гербіш іноді подорожують, зустрічаються з подругами, задивляються на незнайомців, а найчастіше печуть смаколики, п'ють каву-чай-лате-мате-шоколад, пестять котиків і розмірковують про життя й кохання. Героїня новели «Бабусин чай із липового цвіту» констатує, що липовий цвіт – то

ліпший лік від сердечних бід. Саме липовим медом на сирниках героїня склеювала шматки розчавленого серця; задобрювала варениками зі шкварками зголоднілу душу; омивала узваром із яблук брудні патьоки від внутрішніх сліз. Бабуся чимось таким заправляла страви, що всі негаразди забувалися вмить. Таку ж лікувально-заспокійливу функцію виконує трояндовий джем у однойменному творі Тетяни Белімової. Уміння зварити трояндовий джем, як у бабусі, рівнозначне вмінню налагодити родинні стосунки, створити родинний затишок. У кожній з героїнь циклу «теплих історій» є своя страва, яка виконує функцію своєрідної «їжо-терапії», допомагає пережити всі життєві негаразди, розібратись у складних стосунках, відчутти тепло й доброту оточення. Успіх цих творів свідчить про те, що радянський дух, з його знеціненням усього домашнього й оспівуванням виробничо-партнерських стосунків чоловіка і жінки, поволі відходить у минуле, а ми повертаємось до нормального суспільства, для якого не є ганебним запах кави й шоколаду, повага дружини до чоловіка й багато іншого з традиційних людських цінностей.

Отже, у зазначених творах сучасних українських письменниць смакові уподобання стали смислопороджувальним чинником, сфор-

мувавши образний, композиційний і власне змістовий вектори творів, де гастрономічне мистецтво спровокувало спогади про хвилюючі й важливі для героїнь події, стало своєрідною візитівкою окремих ситуацій і особливими ліками від складностей та проблем існування в соціумі. Гастрономічний дискурс об'єднав розрізнені семантичні й концептуальні простори, визначив приховані текстові смисли, надав текстам національної специфіки й актуалізував складні проблеми сучасності, хоча все зазначене вище лише окреслило проблему й потребує нових досліджень.

Список використаних джерел

1. Головницкая Н. П. Лингвокультурные характеристики немецкоязычного гастрономического дискурса : дис. ... канд. филол. наук / Н. П. Головницкая. — Волгоград, 2007. — 303 с.
2. Заверталюк Н. Метатекст книги М. Матіос «Фуршет від Марії Матіос» / Н. Заверталюк // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. ст. Філологічні науки. — 2009. — № 1. — С. 55—59.
3. Матіос М. Фуршет від Марії Матіос / Марія Матіос. — Львів : Кальварія, 2002. — 336 с.
4. Пиркало С. Кухня егоїста [Електронний ресурс] / Світлана Пиркало. — Режим доступу : <http://www.dt.ua/3000/3680/61662>.
5. Філоненко С. О. Література плюс кулінарія: формування нового жанру масового письменства / С. О. Філоненко // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. — 2014. — Вип. 1. — С. 141—151.

V. DMYTRENKO

Kryvyi Rih

GASTROMONIC DISCOURSE OF CONTEMPORARY PROSE

The publication focuses on gastronomic discourse of Ukrainian women's prose today. In this perspective individual works of T. Belimova, N. Herbish, M. Matios, S. Pyrkalo, Y. Smal are considered for whom it was the sense forming factor, composition and the actual contents vector. Gastronomic discourse brought together disparate semantic and conceptual spaces, actualized meanings hidden text, provided certain texts of national specificities, actualized difficult challenges of our time.

Key words: gastronomic discourse, the dominant flavor.

В. И. ДМИТРЕНКО

г. Кривой Рог

ГАСТРОНОМИЧЕСКИЙ ДИСКУРС СОВРЕМЕННОЙ ЖЕНСКОЙ ПРОЗЫ

В публикации внимание сфокусировано на гастрономическом дискурсе современной украинской женской прозы. В таком ракурсе рассматриваются отдельные произведения Т. Белимовой, Н. Гербиш, М. Матиос, С. Пыркало, Ю. Смаль, для которых он стал смыслопорождающим критерием, сформировал образный, композиционный и, по сути, смысловой вектор. Гастрономический дискурс объединил разрозненные семантические и концептуальные пространства, актуализировал скрытые текстовые смыслы, придал отдельным текстам национальную специфику, актуализировал сложные проблемы современности.

Ключевые слова: гастрономический дискурс, вкусовая доминанта.

Стаття надійшла до редколегії 08.10.2015